

Ольга Костянтинівна МАЗУРЕНКО

кандидат економічних наук,
доцент кафедри статистики,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Марина Олексіївна ГОРНА

асистент кафедри статистики,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
E-mail: kstat@kneu.edu.ua

**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ У СИСТЕМІ ПОСЛУГ
СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ**

Мазуренко О. К. Методичні підходи до формування стратегії розвитку у системі послуг соціального захисту [Текст] / Ольга Костянтинівна Мазуренко, Марина Олексіївна Горна // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 19. – № 1. – С. 69-75. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. Розглянуто особливості вітчизняної системи загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з розвитком економіки України та динамічних змін у царині соціальної сфери. Проаналізовано відповідність діяльності фондів соціального страхування економічно обґрунтованим макроекономічним пропорціям задля адекватного реагування на дестабілізуючі фактори.

Метою статті є визначення статистичних закономірностей формування динаміки послуг соціального захисту населення.

Предметом дослідження є кількісна сторона соціально-економічних явищ і процесів, що відбуваються у системі соціального страхування у нерозривному взаємозв'язку з їх якісною стороною.

Метод (методологія). Для оцінювання відповідності якості послуг по соціальному захисту населення сучасним викликам як економічного, так і соціального характеру, базуючись на взаємозв'язку динаміки окремих показників, використано індексну модель та метод побудови соціально-економічної нормалі.

Результати. Визначено фактори впливу на рівень соціального захисту населення, проаналізовано проблеми та особливості сучасного стану соціальної сфери, означено показники, які можуть бути включені до соціально-економічної нормалі. Побудовано соціально-економічну нормаль, яка становить теоретично обґрунтоване оптимальне співвідношення темпів зміни показників системи обслуговування населення послугами державного соціального страхування, що забезпечує гармонійний розвиток і стабільну якість роботи соціальної сфери. На основі одержаної нормалі проведено аналіз дотримання умов розвитку системи соціального страхування в Україні. За його результатами з'ясовано необхідність адаптації набутого досвіду прикладної статистики до специфічних завдань реформування державного соціального страхування під час кризи. Це має відбуватись на базі комплексного статистичного дослідження діяльності кожного з фондів соціального страхування під впливом ендот- та екзогенних факторів. Результати аналізу є необхідною основою розроблення ефективних науково обґрунтованих управлінських рішень щодо діяльності фондів державного загальнообов'язкового соціального страхування в Україні.

Ключові слова: соціальна статистика; соціальне страхування; фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування; соціально-економічна нормаль; статистичний аналіз.

Olga Kostyantynivna MAZURENKO

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Statistics,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Maryna Oleksiyivna HORNA

Assistant,
Department of Statistics,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
E-mail: kstat@kneu.edu.ua

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF DEVELOPMENT STRATEGY IN THE SOCIAL SERVICES SYSTEM

Abstract

Introduction. The features of the national system of compulsory state social insurance in connection with the development of economy of Ukraine and the dynamic changes in the field of social services are considered. It has been analyzed compliance of social insurance funds to economically reasonable macroeconomic proportions for an adequate response to destabilizing factors.

Purpose. The purpose of the article is to determine the statistical regularities of formation social protection services dynamics. The object of the study is quantitative aspect of social and economic phenomena and processes occurring in the social security system in close relationship with their quality side.

Method. To evaluate the quality of service for social protection of the population today's challenges as an economic and social nature on the basis of the relationship dynamics of individual indicators used index model and the method of construction of social and socioeconomic normal.

Results. The factors that influence the level of social security are determined. The problems and peculiarities of the current state of the social sphere are analysed. The indicators that may be included in the socioeconomic normal are defined. It has been constructed the socio-economic normal, which is theoretically proved optimal ratio of the rate of change indicators of public service state social insurance, which provides a stable and harmonious development of the quality of social services. The results of the analysis have become the necessary basis for development of the effective scientifically based management decisions regarding the funds of the state social insurance in Ukraine.

Keywords: social statistics; social insurance; Obligatory State Social Insurance Funds; socioeconomic normal; statistical analysis.

JEL classification: C490

Вступ

Першочерговою задачею для кожної держави є створення сприятливих умов для довгого, здорового і наповненого творчістю життя людей. Тобто держава повинна гарантувати кожному громадянину право на працю та соціальний захист, задовольняти потреби у здобутті освіти, охороні здоров'я, забезпечувати достатній рівень заробітної плати, пенсії, соціальних виплат тощо. Соціальне страхування є основою системи соціального захисту населення. Загальнообов'язкове державне страхування постійно розвивається й удосконалюється залежно від фінансової та соціальної політики держави. Регулювання у системі Фондів соціального страхування полягає у розробленні та прийнятті законів, що регламентують відносини учасників; перегляді страхових внесків, норм і порядку формування доходів з урахуванням поточної соціально-економічної ситуації; підвищенні розмірів соціальних виплат з метою покращення матеріального забезпечення громадян; контролі за рухом грошових коштів. Однак не менш важливим є економічний стан держави, тенденції в економіці, від яких і залежить наповнюваність дохідної частини бюджетів фондів соціального страхування населення та їх фінансова стабільність.

Проведене дослідження необхідне для виявлення і кількісного описування основних тенденцій у сфері соціального захисту і на їх основі обґрунтування методичних та організаційних засад статистичного забезпечення управління фондами соціального захисту населення. Методологічним аспектам соціальної статистики присвячені наукові праці С. Герасименка, А. Головача, А. Єріної, В. Захожая, А. Колота, І. Манцурова, В. Паніотто, Н. Парфенцевої, А. Ревенка, В. Швеця та інших [1- 3].

Сучасні проблеми соціальної статистики в контексті визначення механізмів реалізації державної соціальної політики стали об'єктом дослідження широкого кола українських науковців і фахівців:

О. Гладуна, І. Калачової, Е. Лібанової, М. Огай, В. Саріогло, інших науковців [4-7]. Водночас надзвичайно високий динамізм, притаманний реформуванню фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування України, вимагає постійного розширення та доповнення цих досліджень. Загалом сучасний стан наукової розробки цієї проблематики уможлиблює аналіз соціально-економічних процесів, які відбуваються в країні, зокрема це стосується фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування України.

Мета та завдання статті

Метою статті є визначення статистичних закономірностей формування динаміки послуг соціального захисту населення. Для досягнення мети було сформульовано та вирішено такі завдання:

- визначення факторів впливу на рівень соціального захисту населення;
- відбір факторів, які можуть бути включені до соціально-економічної нормалі;
- побудова соціально-економічної нормалі.

Виклад основного матеріалу дослідження

Запропонована соціально-економічна нормаль становить теоретично обґрунтоване, оптимальне співвідношення темпів зміни показників системи обслуговування населення послугами державного соціального страхування, яке забезпечує гармонійний розвиток і стабільну якість роботи соціальної сфери.

Першим етапом побудови соціально-економічної нормалі є обґрунтування системи первинних абсолютних показників, які характеризують економічні, демографічні та інші аспекти функціонування системи соціального страхування як елемента національної економіки України. Оскільки система показників, що використовується для аналізу, має характеризувати попит і пропозицію за цим видом соціальних послуг, їх ресурсне забезпечення, в тому числі оцінку трудових, матеріальних та фінансових ресурсів, то до моделі включаємо:

- валовий внутрішній продукт (ВВП);
- чисельність населення (Н);
- чисельність населення працездатного віку (ПН);
- чисельність зайнятого населення (ЗН);
- чисельність застрахованих осіб у системі соціального страхування (ЗО);
- страхові виплати (пенсії за віком, допомога по безробіттю, оплата лікарняних, допомога постраждалим на виробництві тощо) загальнообов'язкового державного страхування (СВ);
- фонд оплати праці (ФОП);
- доходи фондів соціального страхування (Д);
- витрати фондів соціального страхування (В).

Наступними кроками є побудова матриці похідних показників і поступове перетворення її на матрицю темпів зростання цих показників (табл.1).

Таблиця 1. Матриця темпів зростання похідних показників

Показник	ВВП	Н	ПН	ЗН	ЗО	СВ	ФОП
ВВП	1	$K'_{Н/ВВП}$	$K'_{ПН/ВВП}$	$K'_{ЗН/ВВП}$	$K'_{ЗО/ВВП}$	$K_{СВ/ВВП}$	$K_{ФОП/ВВП}$
Н	$K_{ВВП/Н}$	1	$K_{ПН/Н}$	$K_{ЗН/Н}$	$K_{ЗО/Н}$	$K_{СВ/Н}$	$K_{ФОП/Н}$
ПН	$K_{ВВП/ПН}$	$K'_{Н/ПН}$	1	$K_{ЗН/ПН}$	$K_{ЗО/ПН}$	$K_{СВ/ПН}$	$K_{ФОП/ПН}$
ЗН	$K_{ВВП/ЗН}$	$K'_{Н/ЗН}$	$K'_{ПН/ЗН}$	1	$K_{ЗО/ЗН}$	$K_{СВ/ЗН}$	$K_{ФОП/ЗН}$
ЗО	$K_{ВВП/ЗО}$	$K'_{Н/ЗО}$	$K'_{ПН/ЗО}$	$K'_{ЗН/ЗО}$	1	$K_{СВ/ЗО}$	$K_{ФОП/ЗО}$
СВ	$K'_{ВВП/СВ}$	$K'_{Н/СВ}$	$K'_{ПН/СВ}$	$K'_{ЗН/СВ}$	$K'_{ЗО/СВ}$	1	$K'_{ФОП/СВ}$
ФОП	$K'_{ВВП/ФОП}$	$K'_{Н/ФОП}$	$K'_{ПН/ФОП}$	$K'_{ЗН/ФОП}$	$K'_{ЗО/ФОП}$	$K_{СВ/ФОП}$	1

Побудована матриця динамічного розвитку характеристик розвитку соціального захисту населення забезпечує взаємозв'язок обраних макроекономічних чинників. Вони ранжовані за економічною нормаллю, згідно з якою:

- темпи зростання середніх страхових виплат мають бути не меншими, ніж темпи зростання валового внутрішнього продукту;
- темпи зростання валового внутрішнього продукту в розрахунку на одну особу мають бути не меншими, ніж темпи зростання чисельності застрахованих осіб;
- темпи зростання чисельності застрахованих осіб мають бути не меншими за темпи збільшення чисельності працездатного населення;
- темп зростання чисельності працездатного населення мають бути не меншими за темпи зростання чисельності всього населення;
- темп зростання чисельності населення мають бути не меншими за темпи зростання решти факторів.

Реалізація вищенаведених вимог позначилася на послідовності розміщення показників у матричній моделі, яка відповідає економічній нормалі, тобто стратегії розвитку економічної системи соціального страхування, згідно з якою темпи зростання кінцевих результатів мають бути вищими за темпи зростання витрат і трудових ресурсів:

$$K_{вп} > K_{фон} > K_{св} > K_{зо} > K_{зн} > K_{пн},$$

де K – темпи зростання відповідних показників.

Негативні явища в економіці країни вплинули на основні тенденції у сфері соціального захисту населення. У 2014 році знизився рівень економічної активності населення з 65,2 % у 2013 році до 63,0 %; зменшилась на 1,1 млн осіб чисельність зайнятого населення у працездатному віці порівняно з 2013 роком. Рівень зайнятості населення знизився з 60,6 % у 2013 році до 57,4 % у 2014 році, при чому зниження рівня зайнятості відбулося в усіх регіонах. Кількість зайнятих, які працювали у неформальному секторі економіки, у 2014 році становила 4,6 млн або 25 % від загальної кількості зайнятого населення. Рівень безробіття серед економічно активного населення віком 15–70 років становив 8,9 %, а серед населення працездатного віку – 9,3 %.

Тож перелічені вище характеристики сучасного стану соціальної сфери є вкрай небезпечними і створюють певні загрози для стабільного функціонування системи соціального страхування. Задля оцінювання реакції системи соціального захисту населення на низку демографічних і економічних проблем, на основі одержаної нормалі проведемо аналіз дотримання умов розвитку системи соціального страхування в Україні (табл.2).

Таблиця 2. Макроекономічні показники соціально-демографічного стану в Україні*

Рік	Валовий внутрішній продукт, млрд грн	Фонд оплати праці, млрд грн	Страхові виплати, млрд грн	Чисельність застрахованих осіб, млн осіб	Зайняте населення, млн осіб	Працездатне населення, млн грн	Чисельність населення, млн осіб
<i>Абсолютні показники</i>							
2006	544	151	105	13,8	20,7	32,4	46,7
2007	721	204	117	14,1	20,9	32,3	46,5
2008	948	277	154	14,5	21,0	32,2	46,2
2009	913	263	148	12,5	20,2	32,2	46,0
2010	1 079	317	180	12,6	20,3	32,1	45,8
2011	1 300	399	215	13,7	20,3	32,1	45,7
2012	1 405	443	228	13,8	20,4	32,0	45,6
2013	1 445	482	234	13,8	20,4	31,8	45,5
2014	1 347	510	210	11,9	18,5	31,6	43,0
<i>Ланцюгові темпи зростання (зменшення)</i>							
2007	1,082	1,352	1,112	1,025	1,008	0,995	0,994
2008	1,022	1,357	1,316	1,025	1,003	0,998	0,994
2009	0,963	0,948	0,963	0,860	0,963	1,000	0,995
2010	1,041	1,207	1,217	1,011	1,004	0,999	0,996
2011	1,055	1,260	1,194	1,091	1,003	1,000	0,998
2012	1,002	1,110	1,058	1,004	1,001	0,996	0,998
2013	1,000	1,088	1,029	1,003	1,002	0,995	0,998
2014	0,932	1,057	0,897	0,860	0,906	0,992	0,945

* За даними Держстату України та офіційних веб-сайтів Фондів соціального страхування

Аналіз динаміки наведених показників дозволяє зробити наступний висновок: комплекс взаємопов'язаних причин, передусім економічних, соціальних, психологічних й культурних, призводить до стійкої та довготривалої депопуляції населення в Україні. Причому в основі демографічної кризи лежать економічні чинники. За останні роки знизився середній рівень доходів населення, а втрати доходів визначально вплинули на зменшення чисельності і погіршення здоров'я, а також на процеси еміграції.

Негативні явища в економіці країни вплинули на основні тенденції на ринку праці: спостерігається зменшення чисельності зайнятого населення, збільшення кількості безробітних та зайнятих, які працювали у неформальному секторі економіки. Збалансованість солідарної системи соціального

страхування є максимально вразливою саме до демографічних ризиків. Безперечно, ще мають значення рівень безробіття та тінізації економіки.

Для подальшого аналізу та побудови соціально-економічної нормалі розраховано відносні (вторинні) показники та їх темпи зростання (зменшення), які наведено в табл. 3.

Таблиця 3. До розрахунку соціально-економічної нормалі**

Рік	Валовий внутрішній продукт у розрахунку на одну особу, грн	Фонд оплати праці до ВВП, %	Середні страхові виплати, грн	Частка застрахованих осіб серед зайнятих, %	Частка зайнятого населення серед працездатного, %	Частка працездатного населення, %
<i>Відносні показники</i>						
2006	11 666	27,7	761	66,6	63,9	69,3
2007	15 542	28,3	825	67,7	64,8	69,4
2008	20 546	29,2	1 059	69,1	65,2	69,7
2009	19 871	28,7	1 187	61,7	62,8	70,0
2010	24 798	29,4	1 429	62,2	63,1	70,2
2011	29 980	30,7	1 564	67,6	63,2	70,3
2012	32 480	31,6	1 649	67,8	63,6	70,2
2013	33 965	33,4	1 691	67,8	64,1	70,0
2014	34 127	37,9	1 765	64,4	58,5	73,5
<i>Нормаль: $K_{ввп} > K_{фон} > K_{св} > K_{зо} > K_{зн} > K_{пн}$</i>						
2007	1,332	1,021	1,085	1,016	1,013	1,001
2008	1,322	1,302	1,283	1,022	1,005	1,004
2009	0,967	0,984	1,121	0,893	0,963	1,005
2010	1,248	1,202	1,204	1,007	1,005	1,002
2011	1,209	1,046	1,095	1,088	1,003	1,002
2012	1,083	1,027	1,054	1,008	1,006	0,998
2013	1,046	1,058	1,025	1,002	1,007	0,998
2014	1,005	1,135	1,044	0,949	0,913	1,050

* Заливка даних означає, що значення показника не відповідає умовам нормалі

** Розраховано за даними Держстату України та офіційних веб-сайтів Фондів соціального страхування

Отримані нерівності свідчать про те, що фактичні співвідношення показників – індикаторів соціально-демографічної ситуації були наближені до оптимальних і відповідали вищезазначеним умовам лише у 2007 і 2008, 2011 роках та частково у 2012 і 2013 рр. Довготривалі посткризові процеси спричинили повне порушення нормалі у 2009 та 2014 рр. Протягом кризових для України 2009 та 2014 років, коли військовий конфлікт на сході, що відбувається впродовж останнього часу і досі спричиняє заглиблення економічної та соціально-демографічної кризи, не виконується майже жодна з умов соціально-економічної нормалі. Старіння населення України спричиняє зменшення частки працездатного населення протягом останніх років, а ситуація на ринку праці (безробіття та високий рівень тінювих зарплат) призводить до зниження темпів зростання частки застрахованих осіб серед зайнятих порівняно з часткою зайнятого населення серед працездатного у 2012-2013 роках.

Отже, якщо у 2008-2009 роках про кризу традиційно вказували лише в економічній площині, то сьогодні дедалі частіше згадується не тільки падіння темпів економічного зростання, а й поширення кризових явищ на всі сфери життєдіяльності суспільства. Сучасний стан характеризується низькими показниками якості життя, несприятливою демографічною ситуацією, поганим станом здоров'я населення, соціальною нерівністю, значним поширенням бідності та безробіття. Все це ускладнює виконання фондами соціального страхування обов'язків по забезпеченню застрахованих осіб своєчасно і якісно належними послугами та виплатами. А отже, реформи у сфері соціального забезпечення та антикризові заходи мають бути підпорядковані стратегічним цілям розвитку системи соціального страхування з обов'язковим гарантуванням мінімальних стандартів рівня життя, справедливих страхових виплат, прозорих правил їх призначення та індексації.

Основними напрямками використання одержаної нормалі є:

- аналіз даних обласних відділень фондів соціального страхування і виявлення областей повної або часткової невідповідності нормалі;
- побудова індексної системи, яка оцінює вплив факторів на якість надання послуг соціального страхування.

Динамічні зміни соціально-економічної ситуації в Україні потребують подальшого вдосконалення інформаційно-статистичного забезпечення управління фондами соціального страхування.

Висновки та перспективи подальших розвідок

У системі соціальних позабюджетних фондів потрібно завершити процес реформування, запровадити досконалі, науково обґрунтовані методи планування доходів і видатків, упорядкувати облік і звітність, посилити результативність контролю за рухом фінансових ресурсів, створити достатню економічну основу забезпечення відшкодування основних фінансових ризиків, що вимагає встановлення обґрунтованого розміру тарифів страхових внесків з використанням актуарних розрахунків.

Розроблення ефективних науково обґрунтованих управлінських рішень щодо діяльності Фондів державного загальнообов'язкового соціального страхування в Україні неможливо без здійснення статистичного забезпечення управління. Це має відбуватись на базі комплексного дослідження діяльності кожного Фонду (за видами соціального страхування) і вивчення як внутрішнього, так і зовнішнього середовища їхнього функціонування. На сучасному етапі необхідною також стає адаптація набутого досвіду прикладної статистики до специфічних завдань реформування державного соціального страхування під час кризи та бойових дій у країні.

Список літератури

1. Елисеєва, И. И. Статистика: учебник / Под ред. И. И. Елисеевой. — М.: ПРОСПЕКТ, 2010. — 448 с.
2. Єріна, А. М. Статистичне моделювання та прогнозування: підручник/ А. М. Єріна, Д. Л. Єрін. — К.: КНЕУ, 2014. — 348 с.
3. Загальнообов'язкове державне соціальне страхування та пенсійне забезпечення у цифрах і фактах — Міністерство праці та соціальної політики України, Київ, 2012; 71 с.
4. Інформаційне забезпечення державного та регіонального соціального управління: монографія / О. Г. Осауленко, О. Ф. Новікова, Н. С. Власенко, І. В. Калачова та ін. — Київ; Донецьк: ІЕП НАН України; Держкомстат України, 2004. — 656 с.
5. Колот, А. М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку [Текст]: монографія / А. М. Колот. — К.: КНЕУ, 2010. — 251 с.
6. Людський розвиток в Україні: історичний вимір трансформації державної соціальної політики (колективна монографія)/ за ред. Е. М. Лібанової. — К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2014. — 380 с.
7. Національна система загальнообов'язкового державного соціального страхування: сучасні проблеми та стратегія розвитку : [монографія] / Е. М. Лібанова, В. М. Новіков, О. В. Макарова, У. Я. Садова, Н. І. Андрусишин ; відп. ред. Е. М. Лібанова. — К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2006. — 179 с.
8. Реформування системи соціальних послуг. Міністерство соціальної політики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.mlsp.gov.ua>
9. Сталий людський розвиток: забезпечення справедливості : Національна доповідь / кер. авт. кол. Е. М. Лібанова ; Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. — Умань : Візаві, 2012. — 412 с.
10. Якість інформаційного забезпечення соціальної політики [Текст] : монографія / Лібанова Е. М. [та ін.]; [за ред. Е. М. Лібанової]. - К. : Дух і літера, 2010. - 245 с.
11. Human Development Reports 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerability and Building. - Published for the UNDP United Nations Development Programme. Доповідь про людський розвиток за 2014 рік „Забезпечення сталого прогресу людства: зменшення уразливості та формування життєстійкості” / Програми розвитку ООН. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/2014-report>.

References

1. Elyseeva, I. (2010). *Statistics: Textbook*. Moscow.
2. Yerina, A. and Yerin, D. (2014). *Statistical modeling and forecasting tutorial : Textbook*. Kyiv.
3. *State Social Insurance and pensions in facts and figures (2012)* - Ministry of Labour and Social Policy of Ukraine, Kyiv.
4. Kolot, A. (2010). *Cotsialno-labor sphere: staterelations, new challenges and trends: monograph*. Kyiv.
5. *Information support of national and regional social management (2004)*. Donetsk
6. Libanova, E. (2014). *Human development in Ukraine : the historical dimension of transformation of social policies*, Institute of Demography and Social Studies . National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv.
7. Libanova, E. (2006). *The national system of compulsory state social insurance : current problems and development strategy*. Institute of Demography and Social Studies Ukraine, Kyiv.

-
8. *Reform of social services. Ministry of Social Policy of Ukraine. (n.d). Retrieved from : <http://www.mlsp.gov.ua>*
 9. *Libanova, E. (2012). Sustainable human development : equity : National Report, Institute of Demography and Social Studies, Uman.*
 10. *Libanova, E. (2010). The quality of information provision of social policy. Kyiv.*
 11. *Human Development Reports 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerability and Building. (2014).Published for the UNDP United Nations Development Programme.*

Стаття надійшла до редакції 17.04.2015 р.